

تبیین شفافیت ساختار فضایی معماری ایران در دوره صفویه* مطالعه موردی: کوشک هشت بهشت و مسجد امام اصفهان

علی دری^۱، غلامرضا طلیسچی^۲**

^۱ مدرس مدعو دانشکده عمران و معماری، دانشگاه ملایر، ملایر، ایران
^۲ استادیار دانشکده هنر و معماری، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران

تاریخ پذیرش: ۹۶/۰۴/۲۰

تاریخ دریافت: ۹۵/۱۱/۰۵

چکیده

فضا، یکی از مفاهیم اساسی معماری است که توسط کالبد محدود و در رابطه‌ای ادراکی بین فرد ادراک کننده و کالبد ادراک شونده محسوس می‌شود. در آثار معماری، ترکیب فضاها، ساختار فضایی را شکل می‌دهند که متشکل از روابط و کنش‌های درونی فضاهاست. ساختار فضایی، کیفیات ادراکی ویژه‌ای را سبب می‌شود که نقش بنیادی در تجربه و فهم اثر معماری دارد. یکی از کیفیاتی که در ساختار فضایی معماری ایرانی ظهور یافته، شفافیت است که در دوره اعتدالی معماری ایران، یعنی دوران صفوی، ظهور و بروز شایانی داشته است. هدف تحقیق حاضر، تبیین و دسته‌بندی شفافیت در ساختار فضایی معماری ایران، با عطف توجه به معماری دوران صفوی است. برای بررسی این موضوع، بناهای این دوران با توجه به ساختار فضایی آنها، به دو گونه برون‌گرا و درون‌گرا تقسیم شدند. از نمونه‌های گونه برون‌گرا، کوشک هشت بهشت اصفهان، و از گونه درون‌گرا، مسجد امام اصفهان انتخاب شدند. پژوهش حاضر، به روش مطالعه موردی، بر پایه داده‌های حاصل از اسناد کتابخانه‌ای و مشاهده میدانی، به تحلیل، تبیین و دسته‌بندی انواع شفافیت در ساختار فضایی معماری ایران می‌پردازد. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که شفافیت فضایی در معماری ایرانی متنوع است. این کیفیت ادراکی فضا، به دو صورت حرکتی/ادراکی و بصری/ادراکی قابل دسته‌بندی است. معماران ایرانی، با عناصری هم‌چون فخر و مدین، شناسیل، هورنو، شباک و روزن، به شفافیت بصری/ادراکی، و با عناصر دیگری نظیر حیاط، ایوان و گنبدخانه، به شفافیت حرکتی/ادراکی دست پیدا کرده‌اند. عناصر شفافیت بصری/ادراکی، علاوه بر عملکرد خود، سبب نورانیت، تداوم بصری و درک هم‌زمان درون و بیرون فضا می‌شود؛ در حالی که شفافیت حرکتی/ادراکی، گشایش، سبکی، تسلسل، یکپارچگی و پیوستگی فضا را به همراه دارد؛ و انسان همواره فضا را تعریف شده، ولی بی‌پایان احساس می‌کند. در نتیجه، معماری ایرانی، به‌ویژه در دوران صفوی، واجد تسلسل و در عین حال پیوستگی فضایی است. این پیوستگی فضایی، همواره آدمی را در درون فضایی که تعریف شده قرار می‌دهد.

واژگان کلیدی: ساختار فضایی، شفافیت، معماری ایرانی، کوشک هشت بهشت، مسجد امام اصفهان.

Explaining the Transparency of the Spatial Structure of Iranian Architecture in the Safavid era (Case Study: Hasht Behesht pavilion and Imam Mosque in Isfahan)

Ali Dorri

Lecturer, Department of Civil and Architecture, Malayer University, Malayer, Iran

Gholamreza Talischi *

Assistant Prof., Department of Arts and Architecture, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran

* talischi@basu.ac.ir

Abstract:

Space is one of the basic concepts of architecture, which is surrounded by the form and is perceived in the perceptual relationship between the perceiver and the perceived form. In architectural works, the articulation of spaces forms the spatial structure which consists of the internal relations and interactions of spaces. The spatial structure causes a special perceptual quality which has a fundamental role in the experiencing and understanding an architectural work. One of the appearing qualities in the spatial structure of the Iranian architecture is transparency that has had worthy appearance in the period of the architecture excellence, Safavid era. The goal of this study is to explain and classify transparency in the spatial structure of Iranian architecture, considering the architecture of the Safavid era. For this purpose, buildings of this period were divided into two types, according to their spatial structure: extrovert and introvert. Hasht Behesht pavilion of Isfahan and Imam Mosque were respectively chosen as extrovert and introvert types. The study, based on case study method, has attempted to analyze, explain and categorize various types of transparency in the spatial structure of Iranian architecture, using data from library documents and field observations. The findings of this research show that spatial transparency is diverse in Iranian architecture. This perceptual quality of space can be classified to "moving / perceptual" and "visual / perceptual". Iranian architects have achieved visual / perceptual transparency through elements such as Fakhromedin, Shanashil, Hornoo, Shebak and Rozan, and have achieved moving / perceptual transparency through elements such as courtyard, porch and dome. Research findings also show that the elements of visual / perceptual transparency, in addition to their performance, contribute to lightness, visual continuity and simultaneous understanding of internal and external spaces; while moving / perceptual transparency contribute to opening, lightness, sequence, integrity and continuity of space, and one always feels space as defined but endless. As a result, Iranian architecture, especially in the Safavid era, has both spatial sequence and continuity. The spatial continuity always places a person inside a space which is defined.

Keywords: Spatial structure, transparency, Iranian architecture, Hasht Behesht pavilion, Imam Mosque in Isfahan.